

- Ellis, Susan. Noque, H. อ้างใน ประวิทย์ จรด้า. ภาคผนวก 10 แนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัคร ใน แนวทางการดำเนินงานอาสาสมัครเกษตร [http://www.asakaset.doe.go.th/news/8\[1\].pdf](http://www.asakaset.doe.go.th/news/8[1].pdf) เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2555 เวลา 15.55 น.
- Gobe, Marc. อ้างใน มานิต รัตนสุวรรณ และสมฤดี ศรีจรรยา. (2555). การตลาดยุคสร้างสรรค์ 4.0. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Brand Age books.
- Harkin, Marian. (2011). United Nations Volunteers.UNV, 2011 SWVR high level Advisory meeting [Unpublished summary report], Bonn, Germany: UNV. c,
- Naisbitt, John. (1984). Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives. UK: Macdonal & Co.,
- United Nations Volunteers.UNV, (2011). SWVR high level Advisory meeting [Unpublished summary report], Bonn, Germany: UNV. c,

เว็บไซต์

- [http://www.asakaset.doe.go.th/news/8\[1\].pdf](http://www.asakaset.doe.go.th/news/8[1].pdf) เข้าถึงเมื่อ 17 มีนาคม 2555 เวลา 10.15 น.
- [http://atsc.doe.go.th/report%20 efficiency_project/efficiency52/index%2010.pdf](http://atsc.doe.go.th/report%20efficiency_project/efficiency52/index%2010.pdf)
- <http://www.kanlayanatam.com/sara/sara142.htm> เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2555 เวลา 18.37 น.
- <http://www.probonoaustralia.com.au/volunteer> เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2555 เวลา 17.35 น
- <http://www.volunteerspirit.org/user/register?q=node/203> เข้าถึงเมื่อ 17 มีนาคม 2555 เวลา 09.07น.
- <http://www.volunteerspirit.org/node/786> เข้าถึงเมื่อ 11 มีนาคม 2555 เวลา 10.39 น.
- <http://www.volunteerspirit.org/contact> เข้าถึงเมื่อ 11 มีนาคม 2555 เวลา 10.35 น.

บทความวิจัย

“บัณฑิตอาสาสมัคร” รศรณศาสตร์ในยุคเปลี่ยนผ่าน ของชนบทไทย¹

สามชาย ศรีสันต์²

¹ ปรับปรุงจากงานวิจัย ทิศทางการพัฒนาหลักสูตรของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เพื่อรองรับการปฏิรูปการศึกษาและการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียน การพัฒนาหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรบัณฑิตอาสาสมัครประชาคมอาเซียน ได้รับงบประมาณจาก กองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² เป็นบัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 24 ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

หลักสูตรการศึกษาระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัคร ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหลักสูตรให้การศึกษาอบรม ฝึกฝน บัณฑิตเพื่อทำงานบริการแก่ชุมชนและสร้างเสริมประสบการณ์เกี่ยวกับท้องถิ่นชนบทแก่บัณฑิตไทยผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากทุกสาขาวิชาและทุกสถาบันการศึกษา เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2512 โครงการบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นการจัดการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) รับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีเข้าศึกษาเป็นเวลา 1 ปี ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรบัณฑิต (graduate diploma) เป็นวุฒิการศึกษาที่สูงกว่าปริญญาตรี แต่ในสภาวะปัจจุบันต้นทุนการผลิตบัณฑิต ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบททำให้บทบาทของบัณฑิตอาสาสมัครลดความสำคัญลง จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ต้องทบทวนถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

คำถามหลักของการศึกษานี้ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครควรปรับเปลี่ยนไปในแนวทางอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย และทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่าการศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ไม่ใช่การผลิตบัณฑิตเพื่อรับใช้ตลาดแรงงาน แต่ต้องเป็นไปเพื่อรับใช้ต่อประชาชน ผู้ไม่มีอำนาจ เป็นคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ชายขอบ ถูกกดทับ เป็นเสียงที่ไม่ใคร่มีใครจะได้ยิน ขณะเดียวกันบัณฑิตอาสาสมัครต้องมีทักษะความสามารถเฉพาะ เมื่อจบการศึกษาจากหลักสูตรเพียงพอที่จะประกอบอาชีพตามที่ได้ศึกษามาในระดับปริญญาตรี โดยหลักสูตรมุ่งที่จะปลูกฝังจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ด้วยการให้บัณฑิตอุทิศตนทำงานให้บริการแก่ชุมชนที่มีความ

แตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเข้าไปสัมผัสเรียนรู้วิถีชีวิต และ ปัญหาของประชาชน เพื่อบ่มเพาะบัณฑิตให้มีสำนึกรับใช้สังคม ภายใต้ ปรัชญาการเรียนรู้ได้ด้วยการทำงานให้บริการแก่สังคม (service learning)

คำสำคัญ: บัณฑิตอาสาสมัคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ชนบทศึกษา, ประชาคมอาเซียน

บทนำ

หลักสูตรการศึกษาระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัคร ของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหลักสูตรให้การศึกษาอบรม ฝึกฝน บัณฑิตเพื่อทำงานบริการแก่ชุมชนและสร้างเสริมประสบการณ์เกี่ยวกับท้องถิ่นชนบทแก่บัณฑิตไทยผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากทุกสาขาวิชา และทุกสถาบันการศึกษา เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2512 ด้วยเหตุผลว่าชนบทเป็นภาคที่ประสบความขาดแคลนอย่างมาก ทั้งด้านวัตถุและบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญาชนคนหนุ่มสาว” ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาระดับสูง มีความสนใจในปัญหาของชนบทไม่มากนัก

ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ในขณะนั้น ร่วมกับผู้บริหารมหาวิทยาลัย และบุคลากรในวงการศึกษได้เสนอความคิดจัดตั้ง “บัณฑิต” ออกไปใช้ชีวิตร่วมกับชาวชนบท เพื่อเรียนรู้และหาประสบการณ์จากสภาพความเป็นจริง ในการดำรงชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นชนบท ด้วยเชื่อว่าเป็นการสร้างให้ “บัณฑิต” เกิดความสำนึกห่วงใยและความรับผิดชอบต่อชนบท และส่วนรวมในระยะยาว

4 ทศวรรษที่ผ่านมาโครงการบัณฑิตอาสาสมัคร มีลักษณะเป็นการจัดการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) กล่าวคือรับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีเข้าศึกษาเป็นเวลา 1 ปี แบ่งการศึกษาเป็น 3 ภาคสำคัญได้แก่ ภาควิชาการ 3 เดือน ภาคปฏิบัติงานสนาม 7 เดือน และภาคการเขียนงานค้นคว้าอิสระ 2 เดือน ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรบัณฑิต (graduate diploma) เป็นวุฒิการศึกษาที่สูงกว่าปริญญาตรี และสามารถเทียบโอนหน่วยกิตหากเข้าศึกษาในระดับปริญญาโทของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ ปัจจุบันหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครมีการปรับเปลี่ยนมาแล้ว

4 ครั้ง ครั้งสุดท้ายเป็นหลักสูตรที่มีการปรับปรุงในปี 2553 การปรับปรุงมีทั้งการปรับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร วิชาที่ศึกษาในภาควิชาการ พื้นที่ปฏิบัติงานสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร ลักษณะโครงการที่ส่งบัณฑิตอาสาสมัครไปร่วมปฏิบัติงาน (สกุณา บัณฑิตรัตน์, 2551, น.7-10)

แม้ว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตร และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง แต่สิ่งที่บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนได้รับการฝึกฝนมาเพื่อร่วมกันซึ่งเป็นลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากผู้สำเร็จการศึกษาในหลักสูตรอื่น ได้แก่ (คณะบัณฑิตอาสาสมัคร, 2542, น.9)

1. เป็นผู้เสียสละ บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
2. สามารถทำงานในลักษณะทางสังคมที่แตกต่าง โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบท
3. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

ในช่วงเริ่มต้นโครงการ (2512-2514) บัณฑิตอาสาสมัครเข้าไปปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในสังกัดกรมสามัญศึกษาที่ขาดแคลนครู ต่อมาในปี 2515 เริ่มโครงการด้านสาธารณสุขกับกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข งานสอนในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกองการศึกษาประชาบาล กระทรวงมหาดไทย และปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานพัฒนาชนบทในอีกหลายหน่วยงาน ทั้งกรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย จนกระทั่งในปี 2542 ได้เปิดพื้นที่ปฏิบัติงานไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.) และองค์กรชุมชน จนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนั้นบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยอย่างใกล้ชิด บัณฑิตอาสาสมัครในยุคแรก (2515-2523) ปฏิบัติงานสนามอยู่ในเขตชนบทพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางการเมืองสูง ได้รับ

การหล่อหลอมความคิดทางการเมือง มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก เขาและเธอเหล่านี้มักจะไม่คาดหวังหรือให้ความสำคัญกับการเขียนสารนิพนธ์เพื่อให้สำเร็จการศึกษาและได้รับประกาศนียบัตรในยุค 6 ตุลาคม 2519 การผลิตบัณฑิตอาสาสมัครทำได้น้อยที่สุดในประวัติศาสตร์ของการก่อตั้ง มีผู้สำเร็จการศึกษา 7 คน จากจำนวนทั้งสิ้น 38 คน ทั้งนี้เหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลา มีผลอย่างสำคัญ บัณฑิตอาสาสมัครถูกเพ่งเล็งจากราชการ ฝ่ายปกครอง มีการนำกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปตรวจค้นที่พักบัณฑิตอาสาสมัครในหมู่บ้าน ในหลายจังหวัดแจ้งให้บัณฑิตอาสาสมัครออกจากพื้นที่ บางจังหวัดทำหนังสือขอส่งตัวกลับ โดยให้เหตุผลด้านความปลอดภัย บัณฑิตอาสาสมัครเกินกว่าครึ่งถูกเรียกตัวกลับ และมีส่วนหนึ่งตัดสินใจลาออกเนื่องจากเห็นว่าไม่สามารถปฏิบัติงานในชนบทได้ดังที่ตั้งใจไว้ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2552, น.29, 31-32, 37) แม้ในสมัยเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ก็เช่นเดียวกัน บัณฑิตอาสาสมัครรุ่นที่ 24 ซึ่งเป็นรุ่นเดียวกับที่ผู้วิจัยได้เข้าศึกษา ในขณะนั้นไม่มีการรับทหารและตำรวจตระเวนชายแดนเข้าศึกษาดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา การเข้าสู่หมู่บ้านบัณฑิตอาสาสมัครจะหาโอกาสเล่าเหตุการณ์พฤษภาทมิฬให้กับชาวบ้านฟัง และเรียกร้องให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสาระสำคัญของการขับเคลื่อนทางการเมืองในขณะนั้น

อย่างไรก็ตามนับแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมาถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมและการบริการอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ ในปี 2530-2534 เศรษฐกิจไทยเติบโตเฉลี่ยถึงร้อยละ 10.5 ต่อปี ภาคอุตสาหกรรมและการบริการเติบโตอย่างต่อเนื่อง แชนหน้าภาคการเกษตร ในปี 2538 รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้น 32 เท่า เมื่อเทียบกับปีแรกที่มีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2504) การกระจายความเจริญด้านโครงสร้างพื้นฐานไปสู่ชนบทเริ่มขยายตัวชัดเจน หมู่บ้านชนบทในปี 2537 มีไฟฟ้าใช้แล้วร้อยละ 97.7 มีประปาร้อยละ 75 (สำนักงาน

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก., ม.ป.ป., น.28-29; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ข., ม.ป.ป., น.102, 133) นอกจากนั้นในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่ไทยเปิดเสรีตลาดเงินทุนในปี 2533 ธนาคารแห่งประเทศไทยผ่อนคลายมาตรการต่างๆ เกี่ยวกับการปริวรรตเงินตรา จัดตั้งวิเทศธนกิจ (คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของประเทศ, 2542) เกิดการกว้านซื้อที่ดินในชนบทเพื่อใช้เป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และรองรับการขยายตัวของเมือง นายทุนกว้านซื้อที่ดินในชนบทเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม (อเนก นาคะบุตร, 2533, น.14) ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากอุตสาหกรรมได้คืบคลานเข้าสู่ชนบท ราคาที่ดินสูงขึ้น บุตรหลานของเกษตรกรชาวนาได้เคลื่อนย้ายจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่อุตสาหกรรม และคนหนุ่มสาวในชนบทเดินทางออกมาแสวงหางานทำเพื่อชีวิตที่ดีกว่าในเมือง “ทั้งคนแก่และเด็กไว้ในหมู่บ้าน” การเติบโตแบบก้าวกระโดดดังกล่าวเป็นผลให้เกิด “ฟองสบู่แตก” หรือวิกฤตเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 ชนบทกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่เป็นเบาะรองรับความล้มเหลวของเศรษฐกิจในภาคเมือง เพราะเป็นแหล่งผลิตอาหาร ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และเป็นเบาะรองรับทางสังคมของผู้ที่ต้องออกจากงาน โดยผู้ตกงานเหล่านี้จำนวนมากกลับไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องในชนบท แม้จะไม่มียานรองรับแต่ฐานการผลิตภาคการเกษตรก็สามารถเลี้ยงดูแรงงานเหล่านี้ได้ในระหว่างรอกงาน ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจชนบทยังคงเป็นกำลังสำคัญในการผลิตภาคการเกษตรที่แม้ว่าจะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ แต่ภาคการเกษตรได้รับผลกระทบไม่สูงนัก หากเทียบกับภาคการผลิตอื่น รายงานของธนาคารแห่งประเทศไทยระบุว่า ปี 2541 อัตราการขยายตัว (GDP) ภาคอุตสาหกรรมติดลบร้อยละ 9.1 ภาคพาณิชย์กรรมขยายตัวขึ้นเล็กน้อยร้อยละ 0.5 จากการท่องเที่ยวอันเป็นผล

มาจากค่าเงินบาทอ่อน ขณะทีภาคการเกษตรเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 ใกล้เคียงกับปีก่อน แรงงานภาคเกษตรลดลงร้อยละ 1.4 และแรงงานนอกภาคเกษตรลดลงร้อยละ 3.6 (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2541, น.24, 29-30, 40)

หลังปี 2540 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ ในปี 2544 รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ได้ประกาศนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าซึ่งเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ โดยการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2555) นโยบายเหล่านี้กระจายเม็ดเงินสู่ชนบทจำนวนมาก ต่อมารู้จักกันในชื่อว่า “นโยบายประชานิยม” ผลจากนโยบายประชานิยมซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจัดตั้งกองทุนให้ชาวบ้านในชนบทกู้ยืม และส่งเสริมให้เกิดการใช้จ่ายเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างกว้างขวาง การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลกระทบโดยตรงต่อสถานะของบัณฑิตอาสาสมัครที่เข้าไปศึกษาและปฏิบัติงานในชนบท ดังที่อดีตบัณฑิตอาสาสมัครได้เขียนจดหมายเปิดผนึกถึงนักวิชาการศึกษา ในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัครข้อความในจดหมายระบุว่า (สามชาย ศรีสันต์, 2549)

“เราปฏิเสธไม่ได้ว่า เกียรติภูมิของ บอ. นั้น อยู่ที่ความเสียสละตน และความคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นดีขึ้น และการที่เรา มีความภาคภูมิใจนี้ได้ ก็ด้วยการที่ผู้อื่นมองเรา และสะท้อนภาพนั้นเช่นกระจกเงา ให้เราเห็นตัวตนของเรา ตัวตนของ บอ. ส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่าผู้อื่นมองเราอย่างไร โดยเฉพาะผู้ที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดสัมพันธ์โดยตรง ซึ่งได้แก่ “ชาวบ้าน” วันนี้เราอาจเรียกชาวบ้านได้ไม่เต็มปาก แต่เราอาจเรียกว่า “ประชาชน” ได้เต็มปากมากกว่า การใช้คำสองคำนี้ สะท้อนถึงชั้นต่ำสูง ที่เปลี่ยนแปลงไป วันนี้ประชาชนในชนบทกับประชาชนที่เป็น

บอ. มีตำแหน่งแห่งหนที่ไม่ต่างกันมากนักกับชาวบ้าน เราไม่ได้เป็นผู้เสียสละ และผู้ให้ที่มีสถานภาพเหนือกว่าดังเช่นในอดีต เมื่อหลายสิบปีก่อน วันนี้ชนบทเปลี่ยนไป ถูกรวมเป็นมิติเดียวกันกับเมือง กล่าวคือเปิดกว้างและแลกเปลี่ยนทรัพยากรจากเมืองอย่างพึ่งพาแนบแน่น การเข้าไปช่วยเหลือ แนะนำ ในฐานะบัณฑิตอาสาสมัครจึงถูกลดทอนความเข้มข้นลง (ผมเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ แม้เราจะพูดกันเสมอว่า เราเป็นหลักสูตรการเรียนรู้อย่างไร ไม่ใช่ส่งคนเข้าไปพัฒนา แต่ในอดีตนั้นเราทำอะไรได้มากกว่านี้มากในแง่การพัฒนา) ทั้งในด้านบทบาทของ บอ. ที่ดูจะกลายเป็น “ผู้รับ” มากกว่า “ผู้ให้” และลักษณะทางกายภาพที่แทบจะไม่ได้มีภาพสะท้อนของความ “เสียสละ” ดังเช่นในอดีต เพราะเมื่อเป็นผู้รับซะแล้ว ก็ไม่อาจพูดได้เต็มปากว่าเสียสละ และยังลักษณะทางกายภาพที่ชนบทนั้น แทบจะไม่ต่างจากเมือง มีสิ่งอำนวยความสะดวก การสื่อสาร ที่ไม่ด้อยไปกว่าเมือง ทั้งที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐ หรือการที่ บอ. นำสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นติดตัวเข้าไปก็ยิ่งทำให้ความเสียสละดูจะมองไม่เห็น...”

เนื้อความในจดหมายได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของบัณฑิตอาสาสมัคร ที่ลดคุณค่าการเป็นผู้ให้ การเสียสละลง³ ซึ่งสอดคล้องกับการปรับปรุงหลักสูตร บัณฑิตอาสาสมัคร ในปี 2553 ของสำนักบัณฑิต

³ ผู้เขียนเคยสนทนากับนักวิชาการศึกษาของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งเป็นรุ่นพี่บัณฑิตอาสาสมัคร ได้เล่าให้ฟังว่า ในอดีตบัณฑิตอาสาสมัครจะเข้ารับพระราชทานประกาศนียบัตรในหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พร้อม ๆ กับบัณฑิตในทุกระดับของมหาวิทยาลัย โดยจะตั้งแถวเข้ารับประกาศนียบัตรต่อจากบัณฑิตเกียรตินิยม ซึ่งจะเป็นบัณฑิตกลุ่มแรก นอกจากนั้นบัณฑิตอาสาสมัครทุกคนยังได้รับการปรบมือแสดงความชื่นชมจากบัณฑิตในหอประชุมเยี่ยงบัณฑิตผู้ได้รับเกียรตินิยมด้วย

อาสาสมัคร ที่ได้รับอิทธิพลจากการเข้ามาของการควบคุมคุณภาพการศึกษา ทำให้หลักสูตรเน้นในด้านการเรียนรู้ ในฐานะหลักสูตรการเรียนการสอน ด้านอาสาสมัคร มากกว่าการพัฒนาและการให้บริการสังคม

แม้ว่าจำนวนผู้มาสมัครเป็นบัณฑิตอาสาสมัครยังคงมีจำนวนคงที่ต่อเนื่องมาในระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2550-2554) เฉลี่ยมีผู้มาสมัครเรียน 57.8 คน ต่อจำนวนที่สามารถรับเข้าศึกษาได้ 25 คน (งานบริการการศึกษา, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, 2555) แต่ด้วยหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นหลักสูตรที่มีค่าใช้จ่ายในการจัดการเรียนการสอนเป็นต้นทุนที่สูง บัณฑิตอาสาสมัครได้รับการยกเว้นค่าหน่วยกิต ค่าลงทะเบียนเรียน และได้รับเบี้ยเลี้ยงตลอดระยะเวลา 1 ปีการศึกษา รวมแล้วบัณฑิตอาสาสมัคร 1 คน จะได้รับทุนสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากเงินงบประมาณ 80,000 บาท (สุรัสวดี หุ่นพยนต์, 2552, น.62) ต้นทุนการผลิตบัณฑิต ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบททำให้บทบาทของบัณฑิตอาสาสมัครลดความสำคัญลง จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ทบวงถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะความต้องการในด้านลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของสังคม และของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเตรียมการที่จะก้าวไปสู่มหาวิทยาลัยชั้นนำในระดับภูมิภาคของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาระต้นทุน ค่าใช้จ่าย เพื่อปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับทิศทางการศึกษาที่เปลี่ยนไป

คำถามการศึกษา

คำถามหลักของการศึกษาในครั้งนี้ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครควรปรับเปลี่ยนไปในแนวทางอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย และทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชนบทไทย
2. เพื่อศึกษาถึงแนวโน้ม ทิศทางความต้องการของสังคมไทย และคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขั้นตอนการศึกษา

การศึกษานี้แบ่งขั้นตอนดำเนินการที่สำคัญเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

1. ทบทวนเอกสารและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เอกสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการศึกษาบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทิศทางของสังคมไทยก่อนและหลังก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งได้จากเอกสารภายในของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร รวมทั้งเอกสารข้อเขียนที่ไม่เป็นทางการของบัณฑิตอาสาสมัคร และเอกสารจากหน่วยงานภายนอก
2. การยกร่างหลักสูตร เพื่อรับฟังความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิที่อยู่ในแวดวงการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งในจำนวนนี้เป็นผู้เข้าใจปรัชญาความเป็นมา และรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครเป็นอย่างดี
3. การประชุมกลั่นกรอง และพิจารณาร่วมกันของคณาจารย์ในสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

ผลการทบทวนแนวคิด และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. การเปลี่ยนแปลงในชนบท

ปัจจุบัน ชนบทของไทยพึ่งพาหน่วยงานภายนอกลดลง นักศึกษาตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทน้อยลงในการเข้าไปพัฒนา

ชนบท โดยถูกแทนที่ด้วยโครงการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ซึ่งดำเนินการโดยรัฐ (เช่น โครงการตามนโยบายประชานิยม, เศรษฐกิจพอเพียง) ปัญหาการทำงานด้านอาสาสมัคร ไม่เพียงแต่สำนักบัณฑิตอาสาสมัครเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ แม้กระทั่งองค์กรไม่แสวงผลกำไร (NGOs) ก็ประสบกับปัญหานี้ ยกตัวอย่างเช่น มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอส.) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดในปรัชญา และรูปแบบการทำงานที่คล้ายคลึงกับสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ก็ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทการทำงานมามุ่งเน้นประเด็นปัญหาใหม่ๆ ในระดับภูมิภาคเพิ่มมากขึ้นดังจะเห็นได้จากโครงการเสริมสร้างบทบาทคนรุ่นใหม่ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยขยายการทำงานอาสาสมัครในประเทศ สู้การประสานความร่วมมือกับองค์กรในประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ กัมพูชา เวียดนาม จีน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ฯลฯ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการเสริมสร้างคนหนุ่มสาวมาทำงานสนับสนุนในด้านการพัฒนางานอาสาสมัคร รวมทั้งร่วมกันสร้างให้คนหนุ่มสาวประเทศต่างๆ ให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจปัญหาสังคมในระดับภูมิภาคร่วมกัน เกิดมิตรภาพที่ปราศจากอคติทางเชื้อชาติ และเป็นกลุ่มพลังที่จะสร้างสังคมที่สงบสุขสันติ (ฝ่ายภูมิภาค มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2555)

ชาวชนบทใกล้ชิดการเมืองมากขึ้น ทั้งการเมืองท้องถิ่นและการเมืองระดับชาติ คนชนบทเข้ามาสู่เมืองและมีความสัมพันธ์กับการเมืองอย่างแนบแน่น “คนเหล่านี้ต้องการพื้นที่ทางการเมืองในการต่อรอง ขณะที่ยุทธศาสตร์รัฐบาลเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการได้ตรงใจ เพราะทุนเป็นเรื่องสำคัญสำหรับคนที่เริ่มเปลี่ยนอาชีพจากการทำการเกษตรมาสู่อาชีพรับจ้าง ค้าขาย ต้องการลงทุนด้านการศึกษาสำหรับลูก และมีรสนิยมบริโภคเช่นเดียวกับคนเมือง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ในประชาไท 1 สิงหาคม

2554)⁴ นอกจากนั้นยังปรากฏงานวิชาการหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของคนชนบทที่มีความใกล้ชิดสัมพันธ์กันกับเมือง เช่น การเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในเมืองตามฤดูกาล นำสินค้าจากชนบทเข้ามาขาย หรือการนำสินค้าจากเมืองเข้าไปขายในชนบท การเข้าร่วมการประชุม สัมมนา ร่วมกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนั้นยังมีการย้ายถิ่นของคนเมืองไปอยู่ในชนบท คนชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้น รสนิยมการใช้ชีวิต ตลอดจนอาชีพที่ติดต่อสัมพันธ์กับเมืองมากขึ้น (ดูวารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2554); ประจักษ์ ก้องกีรติ บรรณาธิการ, การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง: วาทกรรม อำนาจและพลวัตชนบทไทย, ฟาเดียวกัน, กรุงเทพฯ; Keyes, Charles, Cosmopolitan' villagers and populist democracy in Thailand South East Asia Research, Volume 20, Number 3, September 2012, pp.343-360) เป็นผู้สามารถคิด วิเคราะห์ และใช้เหตุผลในการตัดสินใจ มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม การพูดคุยสนทนากับคนใกล้ชิดที่เคลื่อนย้ายแรงงานมาทำงานในเมือง และเข้าใจถึงบทบาทของนักการเมือง พรรคการเมือง ผ่านกระบวนการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาจุดสนใจ ด้านวิชาการชนบทจากวารสารวิชาการ และวิทยานิพนธ์ด้านชนบทศึกษาและการพัฒนาพบว่า จุดสนใจของแวดวงวิชาการมีจุดร่วมกันอยู่ที่ประเด็น คนพลัดถิ่น การต่อสู้เชิงอัตลักษณ์ การจัดการตัวเอง สังคมพหุวัฒนธรรม การถูกแย่งชิงทรัพยากร รวมถึงความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับต่างประเทศ การสืบค้นข้อมูลจากวารสารชนบทศึกษา (Rural Studies)

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์: บทบาทชนชั้นนำและการเมืองภาคประชาชน เมื่อวันที่ 11 ก.ค. 2554 ที่ห้องประชุมใหญ่ชั้น 2 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีการปาฐกถาหัวข้อ “ปฏิรูปสังคมไทยหลังการเลือกตั้ง: บทบาทชนชั้นนำและการเมืองภาคประชาชน”

ในช่วงระยะเวลา 2 ปี (ค.ศ. 2010-2012) ปริมาณหัวข้อความสนใจในงานชนบทศึกษาสามารถจำแนกได้ดังนี้ (ELSEVIER, 2012)

ความมั่นคงทางอาหาร 36%

การอพยพย้ายถิ่น 13%

สิ่งแวดล้อม 13%

วัฒนธรรมชนชั้นกลางใหม่ และการเชื่อมโยงชนบทสู่ตลาดโลก 11%

จะเห็นได้ว่าหากนับรวมประเด็นการอพยพย้ายถิ่น และการเกิดขึ้นของรูปแบบวัฒนธรรมใหม่ในชนบทจะมีสัดส่วนรวมกันร้อยละ 24 รองจากประเด็นด้านความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งจะเห็นได้ว่าทิศทางการศึกษาสังคมชนบทในอนาคตโดยเฉพาะในสังคมไทยที่ยังไม่ประสบปัญหาด้านความมั่นคงทางอาหาร จึงเป็นเรื่องวัฒนธรรมผสมผสาน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การต่อสู้เชิงอัตลักษณ์อันเป็นผลมาจากเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์

ในด้านการศึกษาชนบทและการพัฒนาพบว่า มีมโนทัศน์สำคัญ 3 เรื่องที่ชี้ให้เห็นได้ว่า ทิศทางการศึกษาการพัฒนา การพัฒนาชนบท ได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการผลิตสร้างความเป็นตัวของตัวเองของสถานที่ในเชิงการรับรู้ความเป็นชนบท (place) เพื่อต่อสู้กับการถูกกำหนดนิยามจากการพัฒนา ขณะเดียวกันการศึกษาชนบทไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแต่ในพื้นที่ (space) ซึ่งรกร้างว่างเปล่าที่รอให้เราเข้าไปสำรวจ ก่อสร้างและพัฒนาอีกต่อไป แต่ศึกษาลักษณะเชิงสถานที่ (place) ที่ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนหลากหลาย แตกต่าง ทั้งมิติในเชิงประวัติศาสตร์ ความทรงจำร่วม การต่อสู้ทางการเมือง สัญลักษณ์ของความมีตัวตนของผู้คน ปัจจุบันชนบทในฐานะสถานที่ที่มีลักษณะผสมผสาน ก้ำกึ่ง พร่ามัวระหว่างความเป็นชนบทกับการกลายเป็นเมือง

มโนทัศน์แรกคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (new social movement) ซึ่งไม่เชื่อในการเคลื่อนไหวเพื่อให้รัฐเปลี่ยนแปลงนโยบาย ทิศทางการดำเนินการ หรือมุมมอง แต่ต้องการโน้มน้าวให้สังคมเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่าง เป็นการเสนออัตลักษณ์ ตัวตน ที่ต้องการจะเลือกวิถีชีวิตของตนเองของกลุ่มคนเล็ก คนน้อยในสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวแนวนี้สนใจที่วัฒนธรรม สร้างระบบสัญลักษณ์ เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมดำรงอยู่ร่วมกัน ภายใต้ความแตกต่างหลากหลาย (Laraña, Johnston and Gusfield, 1994, pp.3-37) ที่น่าสนใจมากก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เกิดขึ้นในชนบททั่วโลก โดยเฉพาะการปะทะกับการพัฒนาที่มีวิธีคิดแบบเสรีนิยม⁵ (Woods, 2008 pp.129-137)

การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวในภาคชนบท สอดคล้องกับข้อเสนอของกลุ่มสำนักคิดเชิงวิพากษ์ที่เรียกว่าการศึกษาหลังการพัฒนา (post development) ได้เสนอเป้าหมายของการศึกษาการพัฒนาว่า ไม่ใช่การแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ ของการพัฒนา แต่สิ่งที่ต้องไปให้ถึงก็คือทางเลือกที่จะนำไปสู่การพัฒนา (alternative to development) โดยหันมาสนใจขบวนการเคลื่อนไหวจากข้างล่างที่ต้องการเขียนประวัติศาสตร์การพัฒนาใหม่ภายใต้ประสบการณ์ของตนเอง ให้ความสำคัญกับความมีตัวตน (autonomy) วัฒนธรรม ความรู้ ในแบบท้องถิ่น และขบวนการทางสังคมของการผลิตสร้างความรู้ และปฏิบัติการใหม่ๆ ที่จะนำไปสู่ทางเลือก (Escobar, 1992, pp.25-27, 43)

⁵ ความคิด ความเชื่อ ของการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี โดยการเปิดเสรีการค้า การลงทุน ให้มีการเคลื่อนย้ายทุน แรงงาน เทคโนโลยีข้ามพรมแดน ไม่มีขีดจำกัดกันของตลาดสินค้าและบริการโดยยกเลิกกำแพงภาษี และกฎระเบียบ (deregulation) ที่เคยเป็นเครื่องมือขีดั้น แนวคิดนี้มองว่ารัฐบาลไม่มีหน้าที่เข้าไปจัดการ ควบคุม หรือแทรกแซงใดๆ ในทางเศรษฐกิจ (laissez-faire) ไม่ควรแข่งขันกับเอกชน การจัดหา บริการสินค้าสาธารณะจึงควรแปรรูปให้เอกชนเข้ามาดำเนินการ (privatization) หน้าที่สำคัญของรัฐบาลคือปกป้องทรัพย์สินของเอกชน และรักษาความสงบเรียบร้อย และสร้างความมั่นคงทางการเมือง

มโนทัศน์ที่สอง ได้แก่ “ความเป็นชนบท” (rurality) คือการศึกษาพื้นที่ชนบทในฐานะที่เป็นสถานที่ทางสังคม (place) ไม่ใช่พื้นที่ (space) ห่างไกลว่างเปล่า กล่าวคือสนใจที่คุณลักษณะของการรับรู้ร่วมกันของคนในสังคมถึงความเป็นชนบท ทั้งความมีเสน่ห์สวยงาม เรียบง่ายของวิถีชีวิต ใกล้ชิดธรรมชาติ สังคมแบบเกษตรกรรม ไปจนถึงการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยกว่า ต่ำกว่า ล้าหลัง ด้อยพัฒนา และถูกดูถูกดูแคลนทางวัฒนธรรม การศึกษาความเป็นชนบทจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในสถานที่นอกเขตเทศบาลหรือในป่าเขาอีกต่อไป แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ถูกกดทับ ช้อนทับกับความมั่งคั่ง และอัตลักษณ์ของตัวเอง (Cloke, 2006, pp.18-28) ดังนั้นในห้างสรรพสินค้ากลางเมือง คิวจักรยานยนต์รับจ้าง กลุ่มแม่ค้าหาบเร่ เรือยไปจนถึงครัวหู่ หรือห้องประชุมในโรงแรม 5 ดาว ก็กลายเป็นชนบทได้

มโนทัศน์ที่สาม การศึกษาเขตแดนชนบท (rural territorial approach) การศึกษาแนวนี้มุ่งความสนใจไปที่กระบวนการพัฒนาชนบทในอดีตซึ่งพยายามจะทำให้ชนบทกลายเป็นเมือง ด้วยการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมให้กลายเป็นอุตสาหกรรมการผลิต การค้า และบริการ มุ่งเปลี่ยนแปลงลักษณะวิถีคิด วิถีชีวิตของคนชนบท โดยมองว่าเป็นสิ่งล้าหลังไม่ทันสมัย ก่อให้เกิดปัญหาตามมาได้แก่ ความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียม ในหลากหลายมิติ การดูถูกดูแคลนทางวัฒนธรรม สูญเสียอัตลักษณ์ความหลากหลายและควมมีตัวตน และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การศึกษาเขตแดนชนบท จึงสนใจรูปแบบของชนบทใหม่ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเมือง ทำหน้าที่ผลิตอาหาร สินค้า และบริการ ยอมรับความทันสมัยในด้านโครงสร้างพื้นฐาน การได้รับบริการจากสถาบันทางสังคมในองค์กรสมัยใหม่ ขณะเดียวกันก็ยังคงความเป็นชนบทที่มีอิสระ ความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ นอกจากนั้นยังสนใจมิติความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มากระทำต่อชนบท และกำหนดนิยามให้ชนบทเป็นไปตามสายตาของคนนอก

การศึกษาเขตแดนชนบทจึงให้ความสำคัญกับขบวนการเคลื่อนไหว การปะทะประสาน ภาพชนบทที่ลักษณะเมือง แต่ยังเป็นสังคมเกษตร ดำรงความมีชีวิตตน และสามารถเลือกวิถีชีวิตของตนเองได้ (Janvry and Sadoulet, 2007, pp.66-98; Ferranti, 2005, pp.103-124)

จะเห็นได้ว่ามโนทัศน์ทั้งสามมีลักษณะร่วมคือ เชื่อในความแตกต่างหลากหลายบนพื้นที่การพัฒนาที่ไม่ได้มีแบบเดียว ตัดข้ามเรื่องพื้นที่แต่สนใจเรื่องสถานที่ทางสังคม ที่กำลังพรวน เป็นลูกผสม โดยให้ความสำคัญกับเสรีภาพ อัตลักษณ์ ตัวตน และมีจุดสนใจที่การเมืองการถูกกระทำ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่าการพัฒนา การกำหนด นิยาม ซึ่งเป็นทิศทางการศึกษาชนบท และการพัฒนาที่กำลังก่อตัวขึ้น

2. สังคมพหุวัฒนธรรม

ไม่เพียงการเคลื่อนย้ายเข้าออกระหว่างชนบทและเมือง สังคมไทยปัจจุบันมีการย้ายเข้า-ออก ของกลุ่มชาติพันธุ์ แรงงานข้ามชาติ และคนต่างถิ่น (นฤมล นิราทร, การเคลื่อนย้ายแรงงานในอาเซียน: กรณีแรงงานไร้ฝีมือในประเทศไทย) เกิดสังคมที่มีคนหลากหลายมาอยู่ร่วมกัน เกิดสังคมรูปแบบใหม่ที่มีทั้งลักษณะสร้างสรรค์ในเชิงพหุวัฒนธรรมและลักษณะทางสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย

ลักษณะสังคมที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนาที่แตกต่างกันมาอยู่ร่วมกันนี้เรียกว่า สังคมพหุวัฒนธรรม (multicultural society) ซึ่งจำเป็นต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย ได้แก่ กระบวนการซึมซับ แพร่กระจาย ปรับ ประยุกต์ และผลิตสร้างวัฒนธรรมภายใต้พื้นที่เฉพาะพิเศษที่คนจากหลากหลายวัฒนธรรมเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และเป็นหนึ่งเดียวภายใต้ความหลากหลายซับซ้อน การศึกษา

ตารางที่ 1 จำนวนแรงงานข้ามชาติแยกตามสัญชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย

ปี	รวมทั้งสิ้น (คน)	สัญชาติ		
		พม่า (คน)	ลาว (คน)	กัมพูชา (คน)
2547	849,552	633,692	105,259	110,601
2548	705,293	539,416	90,073	75,804
2549	668,576	568,878	51,336	48,362
2550	546,272	498,091	22,085	26,096
2551	501,570	476,676	12,800	12,094
2552	1,314,382	1,078,767	110,854	124,761
2553	932,255	812,984	62,792	56,479

ที่มา: กรมจัดหางาน, สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, (2553).

สังคมพหุวัฒนธรรมจึงให้ความสนใจไปที่ รูปแบบความสัมพันธ์ ธรรมเนียม ประเพณี สถาบันทางสังคม ตลอดจนนโยบาย และแบบแผนการปฏิบัติที่ ช่วยส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยมุ่งจัดการเลือกปฏิบัติ และอคติทาง วัฒนธรรม (Heywood, 2000, p.227) สังคมพหุวัฒนธรรมเป็นสังคมที่มี ความหลากหลายของความแตกต่างทางกลุ่มวัฒนธรรมที่ยอมรับความ แตกต่างเหล่านั้น ภายใต้ความเท่าเทียมกันในความเป็นพลเมือง สิทธิ ทางการเมือง ของคนที่มาอยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ (Marsh, 1997, p.121)

- 1) การยอมรับความแตกต่าง
- 2) การให้คุณค่าในความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- 3) การร่วมเป็นเจ้าของและมีการปฏิสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม

4) ความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรของสังคม

5) การมีส่วนร่วมกันในการเป็นสมาชิกของสังคม

ความจำเป็นที่จะต้องให้ความสนใจกับลักษณะของสังคมพหุวัฒนธรรมเนื่องจากประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมโลก โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของ “โลกาภิวัตน์” ได้นำไปสู่การที่มีกลุ่มคนผู้มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมเคลื่อนย้ายมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งมักจะก่อให้เกิดอคติทางชาติพันธุ์ ภาษา และประเพณี มีการกันแยกคนกลุ่มน้อยออกไปจากการได้รับสิทธิและบริการทางสังคม สังคมบางแห่งมีการเลือกปฏิบัติ (discrimination) เกียดชังกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างไปจากตนเอง โดยไม่มีเหตุผล (xenophobic) และเกิดการกดเหยียดชาติพันธุ์ (racism) (Giordan, 1994; Wankhade, 2011) ระบบเศรษฐกิจเสรีเป็นสิ่งช่วยเร่งเร้าให้สังคมพหุวัฒนธรรมเกิดขึ้นในทั่วทุกมุมโลก องค์การสหประชาชาติได้พยายามส่งเสริมการให้การศึกษาเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยเห็นว่าเป็นประเด็นทางสังคมโลกที่เร่งด่วน และมีความสำคัญที่ทุกประเทศจะต้องส่งเสริมระบบการศึกษาที่เน้นให้เกิดการอยู่ร่วมกันภายใต้หลักสิทธิมนุษยชน ความเป็นประชาธิปไตย และความเท่าเทียมกัน (Gundara, 2006)

ในหลายประเทศที่มีลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรม ได้จัดการศึกษาหลักสูตรการเรียนรู้ “สังคมพหุวัฒนธรรม” อันสืบเนื่องมาจากผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมความแตกต่างของสมาชิกร่วมสังคม มีการกดเหยียดทางเชื้อชาติ ปัญหาความรุนแรง และการกันแยก (social exclusion) สมาชิกบางกลุ่มออกไปจากสังคม การเรียนการสอนสังคมพหุวัฒนธรรม เริ่มต้นจากการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เรียกร้องสิทธิพลเมืองเพื่อต่อสู้กับการเลือกปฏิบัติ และเหยียดเชื้อชาติ ของสังคมอเมริกันในช่วงปี 1960 จนต่อมาได้นำไปสู่การจัดการ

เรียนการสอนด้านพหุวัฒนธรรมขึ้น โดยการศึกษาแนวนี้เน้นการศึกษาในเชิงพื้นที่หรือที่เรียกว่าอาณาบริเวณศึกษา (area studies) ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในลักษณะสหสาขาวิชา (Mathai, 1994, p.73) จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม คือการต่อต้านการเลือกปฏิบัติ และการกีดเหยียดทางเชื้อชาติ ซึ่งไม่เพียงแต่ผู้ถูกกระทำเท่านั้นที่ได้รับความเจ็บปวด แต่สังคมทั้งสังคมย่อมได้รับผลการกระทำนี้ไปด้วย ดังนั้นในกระบวนการเรียนการสอนจะต้องปลูกฝังสำนึกของความเป็นธรรม ความเท่าเทียมกันทางสังคม และความเป็นประชาธิปไตยให้แก่ผู้เรียน (Nieto, 1992, pp.216-217) เพื่อการอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลาย (unity in diversity) หลักการสำคัญของวิชาเรียนจะต้องสอนให้เข้าใจความซับซ้อนของลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในด้านเชื้อชาติ สัญชาติ ภาษา ระบบความสัมพันธ์ ที่จะส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันโดยเฉพาะผลที่มีต่อตัวผู้เรียนในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ควรเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เปิดให้มีการแลกเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ที่มาจากวัฒนธรรมที่แตกต่าง โดยมุ่งส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์เชิงบวกของการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นการเรียนรู้แนวความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรม อิสรภาพ สันติภาพ ความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ การอุทิศตน จึงเป็นสิ่งที่ต้องสอนควบคู่ไปกับได้รับประสบการณ์ตรงในกระบวนการเรียนการสอน (Banks, 2001)

3. ไทยและประชาคมอาเซียน

สังคมไทยเป็นสังคมที่เริ่มก้าวเข้าสู่สังคมพหุวัฒนธรรมในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยได้ร่วมกับประเทศในกลุ่มอาเซียน กำหนดเป้าหมายร่วมกันที่จะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี 2558 (ค.ศ. 2015) และจะแสดงบทบาทสำคัญในเวทีโลกภายในปี 2565

(ค.ศ. 2022) เพื่อสร้างประชาคมอาเซียนที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง มีกฎเกณฑ์กติกาที่ชัดเจน และมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ในสามเสาความร่วมมือ ได้แก่ การเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ, 2554) ไทยในฐานะเป็น 1 ใน 5 ประเทศสมาชิกผู้ก่อตั้งอาเซียน (อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย) มีมูลค่าการค้าระหว่างกลุ่มประเทศอาเซียนเป็นอันดับ 1 โดยในปี 2553 มีมูลค่าการค้ารวม 74,696.43 ล้าน USD หรือคิดเป็นร้อยละ 19.99 ของมูลค่าการค้าทั้งหมดของไทย นอกจากนั้นในปี 2553 ประเทศในกลุ่มอาเซียนเข้ามาลงทุนในประเทศไทยคิดเป็นมูลค่า 811.36 ล้าน USD ในด้านการท่องเที่ยว ในปี 2553 มีนักท่องเที่ยวจากอาเซียนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยรวม 4,534,235 คน คิดเป็นร้อยละ 28.45 ของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามายังประเทศไทย (กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ, 2555)

ไม่เพียงแต่การเข้ามาของเงินลงทุน แรงงาน และนักท่องเที่ยว ประเทศไทยได้เข้าไปลงทุนในกลุ่มประเทศอาเซียนเป็นจำนวนมากที่สุด เมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ ซึ่งในบรรดาประเทศกลุ่มอาเซียนที่ไทยเข้าไปลงทุนนี้ ประเทศกลุ่มอาเซียนที่มีพรมแดนติดกับประเทศไทยได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่า และเวียดนามมีมูลค่าการลงทุนสูงที่สุดดังตารางที่ 2

ยกตัวอย่างการลงทุนของไทยในประเทศกัมพูชา มีการสำรวจพบว่า มี 17 ธุรกิจใหญ่ที่เป็นของคนไทยเข้าไปลงทุนในประเทศกัมพูชา อาทิ เช่น (ประชาชาติธุรกิจออนไลน์, 7 พ.ย. 2552)

1. สถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3 ในนามบริษัท K.C.S Cambodia ของตระกูล มาลีนนท์
2. สถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์ ช่อง 5 ลงทุนร่วมระหว่างกลุ่มกันตนาและกลุ่มบริษัทไทยนครพัฒนา ในนามบริษัท Mica Media ของตระกูล วีระภุชงค์

ตารางที่ 2 มูลค่าการลงทุนโดยตรงของไทยในต่างประเทศ ปี พ.ศ. 2548-2554
(หน่วย: ล้านบาท)

ประเทศ	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	สัดส่วน เฉลี่ยต่อ ทั้งหมด
อาเซียน	30,036	33,684	93,141	119,019	114,767	109,568	510,999	31.1
CLMV	9,703	9,806	74,131	67,428	58,228	22,159	142,030	11.9
สหภาพยุโรป	1,981	2,672	14,179	13,580	9,279	18,340	202,707	8.2
ออสเตรเลีย	182	1,275	426	1,248	1,193	16,437	71,559	2.9
หมู่เกาะ เคย์แมน	592	12,561	19,575	30,747	62,064	20,310	72,427	6.8
จีน	5,587	3,983	12,630	9,474	26,372	5,863	196,142	8.1
ฮ่องกง	2,608	2,550	11,231	9,277	10,720	18,756	105,007	5
สหรัฐอเมริกา	30,393	1,872	10,170	15,415	10,584	8,009	193,602	8.4
หมู่เกาะบริติช เวอร์จิน	4,577	5,946	906	7,030	7,277	4,048	25,472	1.7
อื่นๆ	11,299	8,392	31,296	50,174	37,020	62,728	681,861	27.5
ทั้งหมด	87,255	72,935	193,554	255,964	279,276	264,059	2,059,776	100

ที่มา: สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ ประเทศไทยในกระแส AEC: มายาคติ ความเป็นจริง
โอกาสและความท้าทาย, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2555 น.21.

3. โรงแรมจำนวน 8 แห่ง อาทิเช่น Inter Continental ในนาม
บริษัท Regency, โรงแรม Royal Angkor ใน จ.เสียมราฐ ของกลุ่มบริษัท
ไทยนครพัฒนา, โรงแรม Imperial Angkor Palace ใน จ.เสียมราฐ ของกลุ่ม
บริษัท ทีซีซี ของนายเจริญ สิริวัฒนภักดี, โรงแรม Phokeethra Resort &
Spa (Cambodia) ในกรุงพนมเปญ ของกลุ่มบริษัทไทยนครพัฒนา

4. โรงพยาบาลจำนวน 1 โครงการ ลงทุนโดยโรงพยาบาล
กรุงเทพ

5. การลงทุนของบริษัทซีเมนต์ไทย จำกัด และบริษัทในเครือรวม
5 โครงการ

หรือกรณีประเทศพม่า คนไทยเข้าไปลงทุนเป็นอันดับ 2 รอง
จากประเทศจีนโดยมีสัดส่วนการลงทุนของคนไทยร้อยละ 24 ขณะที่จีนมี
สัดส่วนการลงทุนในประเทศพม่าร้อยละ 31 ในปี 2553/2554 (สุนทร ชูติน
ธรานนท์, 2554, น.130)

การค้า การลงทุนข้ามพรมแดนข้างต้น มีส่วนอย่างสำคัญ
ต่อการกำหนดหลักสูตรอาเซียนศึกษาที่ต้องการผลิตบัณฑิตให้มีความรู้
ความเข้าใจ และความสามารถในการทำงานในสังคมที่มีความหลากหลาย
ทางวัฒนธรรม จากการประชุมกันของเครือข่ายมหาวิทยาลัยอาเซียน
กำหนดหลักสูตรอาเซียนศึกษาว่าควรประกอบด้วยรายวิชาดังต่อไปนี้
(ASEAN University Network, 2555)

1. ประวัติศาสตร์อาเซียน
2. แนวคิดเรื่องภูมิภาคนิยม
3. โครงสร้างสถาบันของอาเซียน
4. อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถเชื่อมโยงชนบทกับ
อาเซียน

5. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแต่ละประเทศสมาชิกซึ่งมี
ความแตกต่างกัน

6. ประเด็นสิ่งแวดล้อม
7. การจัดการภัยพิบัติ
8. ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการบูรณาการ
ทางสังคม วัฒนธรรม

9. การเชื่อมโยงระหว่างชนบทและสังคมต่างวัฒนธรรม
10. ธรรมชาติ
11. สิทธิมนุษยชน
12. สันติภาพและการจัดการความขัดแย้ง
13. การค้ามนุษย์และแรงงานอพยพ
14. วัฒนธรรมที่โดดเด่น
15. อาชญากรรมข้ามชาติและการก่อการร้าย

การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้ไทยเปิดประตูการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น เกิดโครงการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ติดต่อกัน โดยกระทรวงพาณิชย์คาดการณ์ว่าจะเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ๆ ที่สำคัญ คือ (กรมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ, 2555)

1. พื้นที่เศรษฐกิจเหนือ-ใต้ เชื่อมโยงไทย พม่า ลาว จีน ได้แก่
 - 1.1 เส้นทาง แม่สาย - เชียงตุง - เชียงรุ่ง - คุณหมิง
 - 1.2 เส้นทาง เชียงของ - หลวงน้ำทา - เชียงรุ่ง - คุณหมิง
 - 1.3 เส้นทาง ห้วยโก๋น (จ.น่าน) - เมืองเงิน (แขวงไชยบุรี) - ปากแบ่ง (แขวงอุดมไชย)
2. การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก เชื่อมโยง พม่า ไทย ลาว เวียดนาม ได้แก่
 - 2.1 ฝั่งตะวันออก: มุกดาหาร - สะหวันนะเขต - ดองฮา - เว้ - ดานัง
 - 2.2 ฝั่งตะวันตก: แม่สอด - เมียวดี - เมะลัมไย
3. การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจตอนใต้ เชื่อมโยง ไทย กัมพูชา เวียดนาม ได้แก่
 - 3.1 เส้นทาง ตราด - เกะกง - สเรแอมปิล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางเลียบชายฝั่งทะเลไทย - กัมพูชา - เวียดนาม

3.2 เส้นทาง ช่องสง่า (ศรีสะเกษ) - อันลองเวง - เสียมราฐ
ซึ่งเชื่อมโยงภาคอีสานใต้ของไทยกับเมืองเสียมราฐ

ดังนั้นพื้นที่ซึ่งจะเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายมาอยู่
ร่วมกันในประเทศไทย มีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมได้แก่

ไทย - พม่า ได้แก่ ตาก (แม่สอด) ระนอง เชียงราย ประจวบคีรีขันธ์
เชียงใหม่

ไทย - ลาว ได้แก่ หนองคาย อุบลราชธานี (ช่องเม็ก) มุกดาหาร
นครพนม เชียงราย เลย พะเยา น่าน

ไทย - กัมพูชา ได้แก่ ตราด ศรีสะเกษ เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีพื้นที่ภาคกลางเช่น สมุทรสาคร สมุทรสงคราม
ภูเก็ต พื้นที่เหล่านี้เป็นตัวอย่างของพื้นที่การศึกษา เรียนรู้ สำหรับบัณฑิต
อาสาสมัครที่ควรจะไปปฏิบัติงานสนาม และเขียนการค้นคว้าอิสระเพื่อ
พัฒนาองค์ความรู้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น

การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนจึงไม่เพียงต้องการองค์ความรู้ของ
การอยู่ร่วมกันในสังคมที่แตกต่างหลากหลายเท่านั้น ยังมีความต้องการ
บุคลากรที่สามารถปฏิบัติงานกับภาคประชาชนที่มีความแตกต่างทาง
วัฒนธรรม ทั้งกำลังแรงงานชุมชน ท้องถิ่น ของประเทศเพื่อนบ้าน ที่ภาค
เอกชนของไทยเข้าไปลงทุน และการเข้ามาของประชาชนจากประเทศเพื่อน
บ้านด้วย

4. ทิศทางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปัจจุบัน (2555) วิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ
“มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นสถาบันวิชาการชั้นนำของเอเชียที่ได้มาตรฐาน
สากลในการผลิตบัณฑิต การสร้างองค์ความรู้ และการแก้ปัญหาของประเทศ
โดยยึดมั่นคุณธรรมและประโยชน์ของประชาชน” และจากนโยบายอธิการบดี

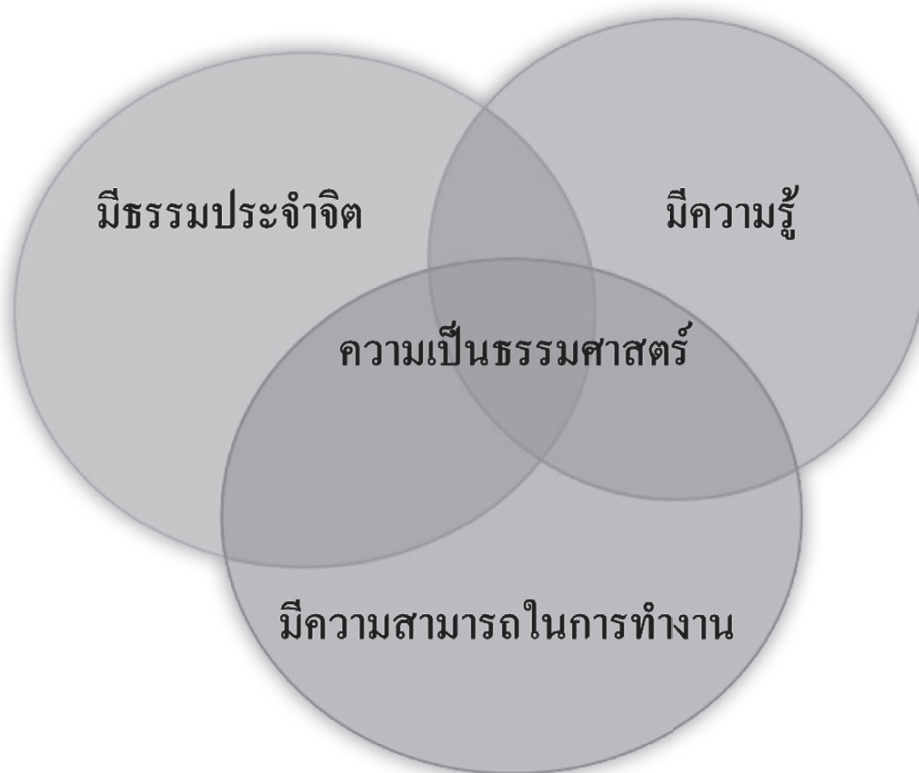
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (สมคิด เลิศไพฑูรย์) ซึ่งแถลงต่อผู้สื่อข่าวเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2555 การจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ (งานประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555)

1. การสร้างจิตวิญญาณธรรมศาสตร์แก่นักศึกษา
2. ความเป็นนานาชาติรองรับการมุ่งสู่การเป็นประชาคมอาเซียน
3. การเพิ่มผลงานวิจัย

โดยมีลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยใน 3 ประการหลัก ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ 6/2552 เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2552 ได้แก่ (กองบริการการศึกษาฝ่ายวิชาการ, 2552)

1. มีคุณธรรมประจำใจ
2. มีความรู้
3. มีความสามารถในการทำงาน

เมื่อรวมทั้ง 3 คุณลักษณะ จะมีความเป็นบัณฑิตที่พึงประสงค์ของธรรมศาสตร์

เนื่องจากหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มีความโดดเด่น เป็นหลักสูตรที่ได้รับการยอมรับว่าสะท้อนอัตลักษณ์ของความเป็นธรรมศาสตร์ และมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดต่อบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ลักษณะความเป็นธรรมศาสตร์ จึงเป็นทิศทางที่หลักสูตรใหม่ซึ่งจะพัฒนาขึ้นควรได้มีส่วนสำคัญที่จะบ่มเพาะให้เกิดขึ้นกับนักศึกษาที่เข้าเรียนในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร โดยความเป็นธรรมศาสตร์ประกอบไปด้วย

เคารพสิทธิของผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
กล้าทำ กล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และเรียกร้องเพื่อ
ความเป็นธรรมของสังคม

ใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างรับผิดชอบ
มีจิตสาธารณะและรับผิดชอบต่อสังคม
การมีหน้าที่ในฐานะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม อัตลักษณ์ภายใต้การยอมรับความแตกต่าง
หลากหลาย

บทความของ อาจารย์นิติ เอื้อยศรีวงศ์ (2544) ได้กล่าวถึงจิตวิญญาณของธรรมศาสตร์ ที่ทุกมหาวิทยาลัยควรนำไปเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยกล่าวว่า

“จิตวิญญาณธรรมศาสตร์ คือ การที่มหาวิทยาลัยเอื้อมมือออกไปสุดแขนเพื่อสัมผัสประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ไม่ใช่หัดมือเข้ามาแล้วให้ประชาชนเอื้อมสุดแขนเพื่อสัมผัสกับมหาวิทยาลัย ซึ่งตรงกันข้ามกับที่เรา รู้จักทุกมหาวิทยาลัยในทุกวันนี้... นี่คือนิตินามจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ จิตวิญญาณของ

ความพยายามจะสร้างความรู้เพื่อเพิ่มพลังเพิ่มกำลังความรู้ให้
กับประชาชน ซึ่งคิดว่าแทบจะไม่มีมหาวิทยาลัยแห่งใดเทียบได้
ความพร้อมของธรรมศาสตร์อยู่ที่ว่า สามารถกลับไป
หาจิตวิญญาณอันเก่าได้ไหม กลับไปสร้างกำลังให้แก่ภาค
ประชาชนได้ไหม ซึ่งตรงนี้อาจจะเป็นหัวใจสำคัญที่สุด...”

จากลักษณะบัณฑิตที่ประสงค์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และลักษณะของความเป็นธรรมศาสตร์ข้างต้น หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครใน
ยุคการเปลี่ยนผ่านของชนบทไทย จึงควรมีเป้าประสงค์สำคัญเพื่อตอบสนอง
ต่อการผลิตบัณฑิตที่มีความเป็นธรรมศาสตร์ มีจิตวิญญาณธรรมศาสตร์
ซึ่งจะแตกต่างจากหลักสูตรโดยทั่วไปที่ผลิตบัณฑิตเพื่อตอบสนองต่อความ
ต้องการของตลาดแรงงาน

ข้อเสนอการจัดการศึกษาหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร

จากการทบทวนศึกษาเอกสาร และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปสู่
การวางกรอบการยกร่างหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัคร
ในอนาคตไว้ 3 ประการ ได้แก่

1) คำนึงถึงอัตลักษณ์ และประสบการณ์ของสำนักบัณฑิต
อาสาสมัคร และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเมื่อเริ่มก่อตั้งและ วัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่สร้างขึ้น

วัตถุประสงค์เมื่อเริ่มก่อตั้ง	วัตถุประสงค์หลักสูตรใหม่
• ฝึกฝนให้รู้จักเสียสละ • ให้รู้จักไปอยู่คนเดียว อยู่ในสภาพการทำงานที่ไม่คุ้นเคยในชนบท • ให้เกิดความคิดริเริ่มงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม • ไปช่วยเหลือให้ชนบทดีขึ้น	• มีสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม มีใจรักความเป็นธรรมพร้อมที่จะอุทิศตนทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม • เข้าใจ และสามารถทำงานเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายแตกต่าง และซับซ้อนได้ • มีความรู้ความสามารถ ริเริ่ม สร้างสรรค์ ในการทำงานโครงการพัฒนาที่ต้องทำงานร่วมกับประชาชน

2) ตอบสนองต่อทิศทางการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะการสร้างบัณฑิตที่มีจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ และการเป็น “สถาบันวิชาการชั้นนำของเอเชียที่ได้มาตรฐานสากลในการผลิตบัณฑิต การสร้างองค์ความรู้ และการแก้ปัญหาของประเทศ”

3) ผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความเข้าใจ และทักษะการทำงาน ในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณชายแดน ในเมืองใหญ่ ตลอดจนพื้นที่ประเทศเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรม

โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คุณลักษณะ ทักษะ ความสามารถของบัณฑิตอาสาสมัคร

การศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ไม่ใช่การผลิตบัณฑิตเพื่อรับใช้ตลาดแรงงาน แต่ต้องเป็นไปเพื่อรับใช้ต่อประชาชน ผู้ไม่มีอำนาจ

เป็นคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ชายขอบ ถูกกดทับ เป็นเสียงที่ไม่ใคร่มีใครจะได้ยิน ขณะเดียวกันบัณฑิตอาสาสมัครต้องมีทักษะความสามารถเฉพาะเมื่อจบการศึกษาจากหลักสูตรเพียงพอที่จะประกอบอาชีพตามที่ได้ศึกษามาในระดับปริญญาตรี โดยหลักสูตรมุ่งที่จะปลูกฝังจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ ด้วยการให้บัณฑิตอุทิศตนทำงานให้บริการแก่ชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเข้าไปสัมผัสเรียนรู้วิถีชีวิต และปัญหาของประชาชน เพื่อปมเพาะบัณฑิตให้มีสำนึกรับใช้สังคม ภายใต้ปรัชญาการเรียนรู้อย่างการทำงานให้บริการแก่สังคม (service learning) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีคุณลักษณะดังนี้

- 1) มีสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม มีใจรักความเป็นธรรม พร้อมที่จะอุทิศตนทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 2) เข้าใจ และสามารถทำงานเข้าถึงประชาชน ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย แตกต่าง และซับซ้อนได้
- 3) มีความรู้ความสามารถ ริเริ่ม สร้างสรรค์ ในการทำงาน โครงการพัฒนาที่ต้องทำงานร่วมกับประชาชน

บัณฑิตอาสาสมัครพึงเป็นผู้มีสำนึกของพลเมืองในสังคมที่แตกต่างหลากหลาย ตระหนักในการอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น มีใจรักความเป็นธรรม รับผิดชอบต่อสังคม และสามารถทำงานร่วมกับชุมชน สังคม ที่มีลักษณะพหุวัฒนธรรมได้ในฐานะผู้มีความรู้มีประสบการณ์ และมีความเป็นมืออาชีพในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) เมื่อสำเร็จการศึกษาและก้าวเข้าสู่อาชีพ

2. เนื้อหาและรูปแบบการเรียนการสอน

ในด้านเนื้อหาการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครที่สำเร็จการศึกษามีคุณลักษณะ 3 ด้านซึ่งจะเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากหลักสูตรอื่น โดยคุณลักษณะทั้ง 3 ด้านประกอบด้วย ด้านจิตวิญญาณ ด้านความรู้ความเข้าใจ และทักษะความสามารถในการปฏิบัติงาน จึงได้แบ่งหมวดวิชาที่ต้องศึกษาในภาควิชาการเป็น 3 หมวดวิชา ได้แก่ หมวดวิชาเสริมสร้างจิตวิญญาณอาสาสมัคร หมวดวิชาความรู้และโลกทัศน์ทางสังคม พหุวัฒนธรรม หมวดวิชาเสริมสร้างทักษะการทำงานในสังคมพหุวัฒนธรรม

โดยมีวัตถุประสงค์ของแต่ละหมวดวิชา และวิชาที่ต้องศึกษาดังตารางที่ 4

ภายหลังจากเสร็จสิ้นการเรียนในภาควิชาการ บัณฑิตอาสาสมัครต้องปฏิบัติงานอาสาสมัครในสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นบัณฑิตอาสาสมัคร โดยเป็นการเรียนรู้ด้วยการทำงานบริการชุมชน จำนวน 8 หน่วยกิต เป็นเวลาประมาณ 7 เดือน การปฏิบัติงานอาสาสมัครในสังคมพหุวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติงานอาสาสมัครบริการชุมชนในบริบททางสังคม วัฒนธรรม ที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติ และวัฒนธรรม

2) ฝึกฝนตนเองให้ดำรงชีวิต ปรับตัว และสามารถสร้างสรรค์งานพัฒนา ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวิถีชีวิตปกติของตนเอง

3) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครได้บ่มเพาะจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ โดยการให้บริการชุมชนและปฏิบัติงานในโครงการบริการสังคมที่ตนเองได้ริเริ่มขึ้น

ตารางที่ 4 เนื้อหาวิชาในการศึกษาศึกษาภาควิชาการของบัณฑิตอาสาสมัคร

หมวดวิชาและวัตถุประสงค์	รายวิชา	หน่วยกิต
หมวดวิชาเสริมสร้างจิตวิญญาณอาสาสมัคร 1) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีจิตสาธารณะ รักความเป็นธรรม และเป็นประชาธิปไตย 2) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ ความเข้าใจแนวความคิด และการปฏิบัติของบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีสำนึกรับใช้ประชาชน	ความเท่าเทียมกันทางสังคม (Social Equality) แนวคิดอุดมการณ์ทางสังคมที่สำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันภายใต้ความหลากหลาย อาทิ ความเสมอภาค ความยุติธรรม สิทธิ แนวคิดพหุนิยม จิตสาธารณะ ของบุคคลสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และของโลก เพื่อมุ่งแก้ไขที่เห็นใจเพื่อนมนุษย์ และเข้าใจความแตกต่างหลากหลาย มีความรักในความเป็นธรรมชาติทางสังคม พร้อมที่จะอุทิศตนทำงานให้กับประชาชน สังคมและวัฒนธรรมข้ามพรมแดน (Trans border Society and Culture) แนวคิด มุมมองของสังคม วัฒนธรรมข้ามพรมแดน พลวัตของการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ คนพลัดถิ่น และปัญหาที่ตามมา การเกิดขึ้นของลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรม ระเบียบและความไร้ระเบียบทางสังคมในพื้นที่รอยต่อระหว่างพรมแดน	3
หมวดวิชาความรู้และโลกทัศน์ทางสังคมพหุวัฒนธรรม 1) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการและสถานการณ์ของสังคมไทย และสังคมโลกที่เชื่อมโยงกันภายใต้ความแตกต่าง หลากหลายของเชื้อชาติ และวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์อย่างรอบด้าน 2) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีหลักการและวิธีคิดในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน 3) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย และสังคมวัฒนธรรมข้ามพรมแดนเพียงพอต่อการปฏิบัติงานภาคสนามและสร้างสรรค์งานการค้นคว้าอิสระได้		3

ตารางที่ 4 เนื้อหาวิชาในการศึกษาระดับปริญญาตรีวิชาการของบัณฑิตอาสาสมัคร (ต่อ)

หมวดวิชาและวัตถุประสงค์	รายวิชา	หน่วยกิต
	ชนบทไทยและชนบทอาเซียนในกระแสความเปลี่ยนแปลง (Thai Rural Society and ASEAN Rural Society in Transition) แนวคิด รูปแบบการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับชนบทอาเซียน จากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมสมัยใหม่และสังคมหลังสมัยใหม่ผ่านภาษา วรรณกรรม มโนทัศน์ว่าด้วยการพัฒนาทั้งการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ขบวนการเคลื่อนไหวจากข้างล่างปฏิบัติการเคลื่อนไหวของท้องถิ่นที่มีผลต่อโครงสร้าง บริบทการรวมกลุ่มและความเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคชนบทไทยและชนบทอาเซียน	

ตารางที่ 4 เนื้อหาวิชาในการศึกษาระดับปริญญาตรีของการของบัณฑิตอาสาสมัคร (ต่อ)

หมวดวิชาและวัตถุประสงค์	รายวิชา	หน่วยกิต
หมวดวิชาเสริมสร้างทักษะการทำงานในสังคมพหุวัฒนธรรม 1) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีความรู้ในวิธีการแสวงหาความรู้ และสามารถเลือกใช้เครื่องมือการค้นคว้าวิจัย เพื่อศึกษาสถานการณ์ทางสังคม ในบริบทเฉพาะของพื้นที่ ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม 2) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครมีทักษะการทำงานพัฒนาสามารถเข้าถึงชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม	การวิจัยทางสังคมเบื้องต้น (Introduction to Social Research) ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัยในวิถีชีวิตของบุคคล และการพัฒนาสังคมในพื้นที่ที่ดัดข้ามทางวัฒนธรรม บูรณาการความสัมพันธของความรู้ - การวิจัย - การพัฒนา และสำนักวิชาชีพประชาชนที่สะท้อนผ่านผลงานวิจัย ศึกษากระบวนการขั้นตอน วิธีการหาความรู้ด้วยการวิจัยทั้งในแบบวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Approach) และวิธีวิทยาทางเลือก (Alternative Approach) การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยและรายงานการวิจัย	3
	เทคนิคการทำงานในสังคมพหุวัฒนธรรม (Techniques for Work in Multicultural Society) แนวคิดและหลักการทำงานในชนบทร่วมกับบุคคลและหน่วยงาน-องค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะกับองค์กรภาคประชาชน ในพื้นที่สังคมพหุวัฒนธรรมฝึกฝนทักษะและเทคนิคที่จำเป็นในการทำงาน อาทิ เทคนิคการทำงานอย่างมีส่วนร่วมการทำงานกลุ่มการสื่อสารในการพัฒนา การวางแผนการทำงานการจัดการประชุมการประชุมในที่สาธารณะการเขียนโครงการพัฒนาการติดตามและประเมินผลอย่างง่ายเทคนิควิธีการและเครื่องมือการจัดการความรู้เบื้องต้น	2

ในด้านการปฏิบัติงานภาคสนาม บัณฑิตอาสาสมัครจะเข้าสู่พื้นที่ภายหลังศึกษาภาควิชาการและสอบรายวิชาเสร็จสิ้นภายใน 3 เดือนแรกของปีการศึกษา จากนั้นบัณฑิตอาสาสมัครจะต้องเข้าปฏิบัติงานในพื้นที่เป็นเวลาประมาณ 7 เดือน โดยถือเป็นการศึกษาวิชาการปฏิบัติงานอาสาสมัครในสังคมพหุวัฒนธรรม 8 หน่วยกิต เป็นวิชาที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ชุมชนจากสถานการณ์ที่เป็นจริงของสังคมไทยในบริบทเชิงพื้นที่ของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ฝึกฝนตนเองให้ดำรงชีวิตและปฏิบัติงานภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวิถีชีวิตปกติของตนเอง บ่มเพาะจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ด้วยการให้บริการชุมชนและปฏิบัติงานในโครงการที่ได้คิดริเริ่มขึ้น วิชานี้เป็นการส่งบัณฑิตอาสาสมัครออกไปปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานด้านการพัฒนาที่ยินดีรับบัณฑิตอาสาสมัครไปเรียนรู้ประสบการณ์การทำงาน ทั้งนี้การทำงานร่วมกับหน่วยงานไม่ใช้การฝึกงาน หากแต่เป็นการเข้าสู่สถานะการเป็นผู้ร่วมทำงานพัฒนาในหน่วยงานที่ทำงานในพื้นที่ที่บัณฑิตอาสาสมัครเข้าไปปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ได้อย่างไม่มีอุปสรรคมากนัก แต่งานที่สำคัญของบัณฑิตอาสาสมัคร คือการคิดริเริ่ม ทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งถือเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการเรียนในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ดังที่ผู้ก่อตั้งโครงการได้กล่าวกับบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นที่ 6 ไว้ว่า (ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 2517 ใน คณะบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.14-39)

“เรื่องที่ผมตั้งใจจะพูดตั้งแต่ก่อนคุณสมัครเข้ามาแล้ว คือสองสามรุ่นที่แล้วประสบมา ก็คือเรื่องความริเริ่ม ความริเริ่มหย่อนกับความริเริ่มมากเกินไป มีทั้งสองอย่าง อยากให้พอดีๆ แต่พอดีๆ มันแค่ไหนไม่รู้ คุณต้องนึกเอาด้วยตัวเอง”

ความริเริ่มหย่อนในที่นี้หมายถึงการเข้าไปในหมู่บ้านแล้วไม่มีอะไรทำ ซึ่งนำมาสู่ความว่าเหว่ คิดถึงบ้าน ส่วนความริเริ่มสูงเกินไปคือการเข้าไปทำในสิ่งที่เกินจากบทบาทของบัณฑิตอาสาสมัคร เช่น “สมคบกับครูน้อยลั้มครูใหญ่” หรือ “ไปลั้มผู้ใหญ่บ้าน” ที่กดขี่ข่มเหง รีดนาทาเร้น ซึ่งเรื่องนี้ “อาจารย์ป๋วย” เคยกล่าวไว้อย่างน่าสนใจ

“กว่าเราจะรู้เรื่องมันสายไปแล้ว ทางเราก็ใจคอไม่ค่อยดี เพราะเหตุว่าผู้ใหญ่บ้านคนนี้มีอิทธิพล ต้องเรียกเข้ามาตักเตือน ว่ากล่าว แล้วขยายความลับให้ฟังว่า เราตั้งใจที่บัณฑิตทำอย่างนั้น แต่จะให้มาสรรเสริญต่อหน้าอย่างนั้นทำไม่ได้เพราะเหตุว่าแกทำอย่างนั้นมันเป็นภัยแก่ตัวของแก เห็นด้วย 100% และถ้าผมเป็นอย่างบัณฑิตคนนั้น ผมก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน...”

หลังจากกลับมาจากปฏิบัติงานสนามแล้ว อีกขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญมากคือ การค้นคว้าอิสระ: บัณฑิตอาสาสมัครต้องศึกษาวิชาการค้นคว้าอิสระ จำนวน 6 หน่วยกิต โดยเริ่มแรกของหลักสูตรเรียกการเขียนงานค้นคว้าอิสระว่า สารนิพนธ์ เสน่ห์ จามริก หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งหลักสูตรให้สัมภาษณ์ว่า (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2547, น.110)

“การคิดหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร นอกจากให้บัณฑิตไปสัมผัสชนบทแล้ว ยังต้องเขียนสารนิพนธ์ การทำสารนิพนธ์เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับชนบทไทย บัณฑิตอาสาสมัครต้องเขียนอะไรที่เป็นข้อมูลมาชี้แนะสังคมไทย การไปอยู่ในชนบทไม่ใช่แต่การศึกษาเรียนรู้เท่านั้น ต้องเอาองค์ความรู้มาเสนอ

ต่อมหาวิทยาลัย เพื่อให้คณะในธรรมศาสตร์ทั้งหมดเปลี่ยนแปลง หลักสูตร”

สำหรับวัตถุประสงค์ของการเขียนงานค้นคว้าอิสระได้เพิ่มเติม วัตถุประสงค์ให้กว้างขึ้น แต่ยังคงยึดหลักการเดิมคือ การรวบรวมความรู้เกี่ยวกับชนบทไทย และการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชนบท โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1) เพื่อให้บัณฑิตอาสาสมัครผู้ปฏิบัติงานสนามได้นำประสบการณ์การใช้ชีวิตและการทำงานอาสาสมัครในพื้นที่ มาเรียบเรียงเป็นความรู้ทางวิชาการซึ่งต้องสะท้อนให้เห็นลักษณะ จิตวิญญาณธรรมศาสตร์ และส่งเสริมพลังความเข้มแข็งให้กับภาคประชาชน

2) เพื่อรวบรวมความรู้ในลักษณะสหวิทยาการ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่บริเวณที่มีการเคลื่อนย้าย ข้ามถิ่นฐานระหว่างประเทศในภูมิภาคอาเซียน

สำหรับในด้านรูปแบบการเรียนการสอน หลักสูตรเน้นการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติ ด้วยการให้ความช่วยเหลือและบริการสังคม ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้นี้บัณฑิตอาสาสมัครจะได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่นที่มาจากสังคมและวัฒนธรรมแตกต่าง ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งการรับเข้าบัณฑิตอาสาสมัครเปิดกว้างรับบัณฑิตผู้จบปริญญาตรีแล้วจากทุกสถาบันการศึกษาทั้งในภูมิภาคและส่วนกลาง อาจารย์ผู้สอนจะปฏิบัติต่อบัณฑิตอาสาสมัครอย่างเท่าเทียมกัน มีการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้บัณฑิตอาสาสมัครใช้ความคิดเชิงวิพากษ์ ร่วมกันแก้ปัญหาโจทย์ที่มอบให้ในชั้นเรียน และทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม บัณฑิตอาสาสมัครจะไม่เพียงเรียนรู้ความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิภาค สถาบันการศึกษา สาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษามาเฉพาะในชั้นเรียนเท่านั้น หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครกำหนด

ให้มีการพักค้างใน “ศูนย์ฝึกอบรมบัณฑิตอาสาสมัคร” ตลอดระยะเวลาการศึกษาภาควิชาการ และการเขียนการค้นคว้าอิสระ บัณฑิตอาสาสมัครจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน กิน นอน ประกอบอาหาร ทำงานสาธารณะ และรับผิดชอบงานในศูนย์ฝึกอบรมร่วมกัน เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการไปใช้ชีวิตในหมู่บ้านชนบท โดยมีนักวิชาการพี่เลี้ยง คอยดูแล ให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด นอกจากนั้นบัณฑิตอาสาสมัครทุกคนจะมีอาจารย์ที่ปรึกษาคนละ 1 ท่าน คอยให้คำปรึกษาแนะนำ ด้านการปรับตัว การใช้ชีวิตในขณะปฏิบัติงานสนาม และการเขียนงานวิชาการ

นอกจากนั้นแล้ว สายสัมพันธ์พี่น้องระหว่างบัณฑิตอาสาสมัครเก่า และบัณฑิตอาสาสมัครปัจจุบันมีความสัมพันธ์แนบแน่นมาก ในทุกปีซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ รุ่นพี่บัณฑิตอาสาสมัครที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วจะกลับมาร่วมพิธี “รับขวัญเพื่อพ่อ” ซึ่งเป็นพิธีรับขวัญที่ประยุกต์มาจากประเพณีของภาคอีสาน ในพิธีจะมีการผูกข้อมือ พุดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพี่น้อง มีการกล่าวสร้างความเชื่อมั่น ให้กำลังใจ เพื่อให้สมาชิกใหม่ผู้ก้าวเข้ามา มีความมั่นใจว่าสามารถศึกษาจนจบหลักสูตร และได้เรียนรู้ในสิ่งที่มุ่งหวัง ในระหว่างการเรียนจะมีบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นพี่ เข้ามาพุดคุยแลกเปลี่ยน และถ่ายทอดประสบการณ์การเป็นบัณฑิตอาสาสมัครทั้งในชั้นเรียน และนอกชั้นเรียนอยู่เสมอ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมา

อาจกล่าวได้ว่าหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ไม่เพียงเป็นหลักสูตรการเรียนรู้สังคม วัฒนธรรมที่แตกต่าง แต่เป็นการเรียนรู้การใช้ชีวิต เพื่อออกไปเผชิญโลกกว้างและทำงานให้กับสังคม ซึ่งถือได้ว่ายังไม่มีหลักสูตรการศึกษาใดในประเทศเปิดทำการเรียนการสอนในลักษณะนี้

3. แนวทางการพัฒนาหลักสูตรในอนาคต

หลักสูตรการศึกษาที่เสนอนี้สามารถปรับเป็นหลักสูตรระยะสั้นที่เน้นการทำงานอาสาสมัครในพื้นที่ต่างวัฒนธรรม ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ โดยความร่วมมือกันระหว่างองค์กรอาสาสมัครนานาชาติเพื่อแลกเปลี่ยนอาสาสมัคร ที่ต้องการเข้ามาทำงานในประเทศไทยและประเทศในกลุ่มอาเซียน นอกจากนั้นในอนาคตอาจนำไปสู่การรับบัณฑิตอาสาสมัครระดับบัณฑิตศึกษา หรือนักวิชาการที่ต้องการทำวิจัยในพื้นที่เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสำนักบัณฑิตอาสาสมัครในลักษณะนักวิจัยเยี่ยมเยือน (visiting researcher) ภายใต้การดูแลของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครในการช่วยประสานงานกับพื้นที่วิจัย นอกจากนั้นยังสามารถสร้างความร่วมมือกับภาคธุรกิจที่ต้องการทำงานรับผิดชอบต่อทางสังคม หรือ CSR (Corporate Social Responsibility) ส่งบุคลากรมาศึกษาเรียนรู้ พร้อมไปทำงานบริการสังคมในพื้นที่ ซึ่งนอกจากจะตอบสนองต่อภาคธุรกิจที่ยังขาดองค์ความรู้ในด้านการทำงานชุมชนแล้ว สำนักบัณฑิตอาสาสมัครยังสามารถระดมทรัพยากรมาทำงานบริการสังคมได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

และเนื่องจากหลักสูตรการผลิตบัณฑิตอาสาสมัครในอนาคตอาจต้องเป็นหลักสูตร “เลี้ยงตัวเอง” ซึ่งหมายความว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อาจต้องงบประมาณสนับสนุนหลักสูตร เนื่องจากในอีกไม่กี่ปีข้างหน้ามหาวิทยาลัยจะออกนอกระบบ ดังนั้นจึงควรมีหลักสูตรต่อเนื่องในระดับปริญญาโท เช่น หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ด้านพหุวัฒนธรรมศึกษา (multicultural studies) สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรบัณฑิตบัณฑิตอาสาสมัคร สามารถเรียนรายวิชาเพิ่มเติมอีก 1 ภาคการศึกษา และภาคการศึกษาที่สองเป็นการทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งจะสามารถสำเร็จการศึกษาได้ภายใน 1 ปีการศึกษา หลังจากจบหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต หลักสูตรนี้ถือเป็นการผลิตมหาบัณฑิตที่สามารถทำงานทั้งในภาคธุรกิจ รวมทั้งภาค

การพัฒนาทั้งรัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อผลิตบุคลากรที่มีความรู้ สามารถศึกษาวิจัย และปฏิบัติงานในพื้นที่สังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งคาดว่าจะเป็ยคุณลักษณะสำคัญที่จะตามมาจากการเกิดประชาคมอาเซียน

สรุป

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอีก 5-10 ปีข้างหน้า ภายหลังการเกิดขึ้นของกลุ่มประชาคมอาเซียนในปี 2558 จะมีความซับซ้อนหลากหลาย และแตกต่างกันของกลุ่มคนและวัฒนธรรมที่มาอยู่รวมในพื้นที่เดียวกัน การเปิดประเทศสู่การค้า การลงทุน นำมาซึ่งการข้ามพรมแดนของแรงงาน หุน และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ตามมา จากความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ภาษา และถิ่นที่เคยอยู่อาศัย โดยเฉพาะอาณาบริเวณพื้นที่เขตพรมแดนติดต่อยะหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงในเขตเมืองอุตสาหกรรม การค้าและบริการ การเกิดขึ้นของสังคมพหุวัฒนธรรมมีความจำเป็นต้องมีบุคลากรที่สามารถทำงานกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลายที่มาอยู่รวมกัน ทั้งในด้านงานพัฒนาพื้นที่ การสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มแรงงาน ตลอดจนการทำความเข้าใจ และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย กับโครงการขนาดใหญ่ทั้งของภาครัฐและเอกชน ที่เกิดขึ้นในอาณาบริเวณสังคมพหุวัฒนธรรม ซึ่งผู้ที่เข้าไปทำงานจำเป็นจะต้องมีทักษะ ความชำนาญการพิเศษที่แตกต่างจากกระบวนการทำงานพัฒนาทั่วไป ดังนั้นผู้ที่ผ่านการศึษาหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร จึงต้องมีคุณสมบัติที่สามารถทำงานเข้าถึงประชาชน และทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย แตกต่าง และซับซ้อนได้ นอกจากยังต้องมีทักษะ ความสามารถพื้นฐานในการศึษา วิเคราะห์ชุมชน สามารถทำการค้นคว้าวิจัยทางสังคม

ในเบื้องต้น เพื่อค้นคว้าหาความรู้สำหรับการจัดการกับปัญหาที่เผชิญอยู่ในพื้นที่ได้

นอกจากทักษะความสามารถดังกล่าวแล้ว สิ่งที่เป็นคุณลักษณะสำคัญที่มีอยู่ในตัวบัณฑิตอาสาสมัคร ตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมาของการจัดการศึกษาในหลักสูตรนี้ก็คือ การผลิตบัณฑิตที่มีจิตใจเสียสละ รักความเป็นธรรม และพร้อมที่จะทำงานอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งเป็นความชัดเจนของการผลิตบัณฑิตผู้มี “จิตวิญญาณธรรมศาสตร์” ซึ่งนับได้ว่าหลักสูตรในลักษณะนี้มีไม่มากนักในสังคมไทยปัจจุบัน สำหรับ การให้ความช่วยเหลือ บำเพ็ญตนให้กับการทำงานบริการสังคมนั้น ในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงของชนบท บัณฑิตอาสาสมัครจะมีบทบาทการทำงานตอบสนองต่อกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมมากขึ้น เป็นกลุ่มคนไร้รัฐ พลัดถิ่น เป็นแรงงานข้ามชาติ เป็นผู้คนที่อพยพย้ายถิ่นฐาน ซึ่งจะเป็นกลุ่มคนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นในยุคการเปิดพรมแดนสู่การค้าเสรี

ในด้านพื้นที่การทำงาน แม้ว่าชนบทไทยในเชิงกายภาพจะมีพื้นที่ลดน้อยลงเป็นลำดับโดยการสำรวจสำมะโนประชากรในปี 2553 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง (เทศบาล) มีร้อยละ 47.5 และอาศัยอยู่ในเขตชนบทร้อยละ 52.5 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554, น.15) แต่จากการศึกษาพบว่าชนบทในความหมายในทางกายภาพ ซึ่งพิจารณาจากความหนาแน่นของประชากร หรือในกรณีของประเทศไทยพิจารณาจากเขตการปกครองที่ไม่ได้อยู่ในเขตเทศบาลจะมีพื้นที่ลดน้อยลงก็ตาม (พิจารณาจากการอยู่อาศัยของประชากร) แต่ลักษณะความเป็นชนบท (rurality) ยังคงมีอยู่ และตัดข้ามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ไปสู่พื้นที่ทางสังคม กล่าวคือเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ถูกกดทับให้ด้อยกว่า มีลักษณะการเลือกปฏิบัติ การเข้าถึงไม่ถึงบริการสาธารณะ สิทธิทางการเมืองและสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่คนไทยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกลุ่มคนหลากหลายเชื้อชาติ วัฒนธรรมที่มา

อยู่ร่วมกัน ในพื้นที่ดังกล่าวนี้ด้วย ประกอบกับปัญหาความมั่นคงทางอาหาร ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่โลกกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาที่มีผลเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการกลายเป็นเมือง หรือการลดลงของพื้นที่ชนบท สะท้อนให้เห็นว่าชนบทจะยังคงมีความสำคัญและเป็นประเด็นที่โลกจะต้องให้ความสนใจไม่ได้ลดน้อยลงกว่าเดิม

ในทางตรงข้ามชนบทจะเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับความสนใจศึกษามากขึ้นกว่าในอดีต โดยเฉพาะประเด็นความเป็นท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นควบคู่กับการเกิดขึ้นของโลกาภิวัตน์ การหวนกลับมาของความเป็นพื้นถิ่น ค้นหารากเหง้า ความเป็นตัวของตัวเองของประเทศซีกโลกตะวันออก ชนบทจึงไม่ใช่พื้นที่ของการรักษาทรัพยากร เป็นแหล่งผลิตอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ผลิตสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย สำนักบัณฑิตอาสาสมัครที่ทำงานร่วมกับภาคชนบทมาเป็นเวลาเกือบครึ่งศตวรรษ จึงมีความพร้อมอย่างมากสำหรับการเป็นหน่วยงานนำของการผลิตองค์ความรู้ชนบทยุคใหม่ ที่มีความเป็นลูกผสม หลากหลาย ช้อนทับ และสลายเส้นเขตแดนของ รัฐ-ชาติ ไปสู่เส้นเขตแดนทางสังคม วัฒนธรรม ซึ่งองค์ความรู้ด้านชนบทและการพัฒนายังขาดแคลนอยู่มาก

ดังนั้นแม้ว่าหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครจะถูกมองว่า ไม่มีบทบาทความสำคัญในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์อีกต่อไป พื้นที่ชนบทกำลังจะหมดไปในไม่ช้า และบัณฑิตอาสาสมัครไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้เสียสละเข้าไปทำงานอาสาสมัครให้ความช่วยเหลือชนบทได้ดังเช่นในอดีต แต่ภายใต้การสลายเส้นแบ่งระหว่างชนบทและเมือง ได้เกิดเส้นแบ่งใหม่ๆ ขึ้นเสมอ ซึ่งไม่เพียงแต่พื้นที่ชนบทจะขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นเท่านั้น ชนบทยังเผชิญกับสถานการณ์และปัญหาใหม่ๆ ในสังคมข้ามรัฐ ข้ามพรมแดน ซึ่งไม่เพียงแต่ต้องการความรู้ ความเข้าใจ ยังจำเป็นต้องสร้างคนเพื่อไปทำงานในชนบทที่กำลังเปลี่ยนผ่านอย่างรุนแรงและรวดเร็วนี้ด้วย

บันทึกความเห็นของผู้อ่าน (peer review)⁶

บทความนี้ได้เสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่านอ่านเพื่อให้ความเห็น ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นความเห็นที่มีประโยชน์สำหรับการปรับปรุงหลักสูตร การศึกษาประกาศนียบัตรบัณฑิต บัณฑิตอาสาสมัคร จึงขอนำมากล่าวถึงไว้

ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 1

ให้ความเห็นว่าสถานการณ์ในชนบทไทยยังคงมีข้อถกเถียงกันว่า มีความเข้มแข็งแล้วหรือไม่ เพราะแม้ว่าชนบทจะมีสาธารณูปโภคพื้นฐานในด้านถนน ไฟฟ้า ที่ทั่วถึงแต่ก็เป็นเพียงแง่มุมบางด้านเท่านั้น แต่อีกหลายด้าน ชนบทยังไม่ได้รับ เช่น การศึกษา การสาธารณสุข แหล่งน้ำ การบริการต่าง ๆ ของรัฐ

เห็นด้วยมากสำหรับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาที่เสนอใหม่ในบทความนี้ได้แก่

- มีสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม มีใจรักความเป็นธรรมพร้อมที่จะอุทิศตนทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม
- เข้าใจ และสามารถทำงานเข้าถึงประชาชน ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย แตกต่าง และซับซ้อนได้
- มีความรู้ความสามารถ ริเริ่ม สร้างสรรค์ ในการทำงาน โครงการพัฒนาที่ต้องทำงานร่วมกับประชาชน

อย่างไรก็ตามผู้ทรงคุณวุฒิได้ตั้งคำถามกับการจะปรับไปสู่การเป็นหลักสูตร “เลี้ยงตัวเอง” ว่า จะไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์และหลักการของหลักสูตรหรือ

⁶ ผู้เขียนบทความขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านที่กรุณาอ่านและให้ความเห็น ทั้งต่อแนวคิดทฤษฎี การแลกเปลี่ยนถกเถียงทางวิชาการ ความเป็นห่วงกังวลต่อหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร รวมถึงความใส่ใจในรายละเอียดที่เป็นจุดอ่อนของงาน อย่างละเอียดและรอบด้าน ไว้ ณ ที่นี้

ผู้ทรงคุณวุฒิคนที่ 2

บทความนี้ประเมินสภาวะแวดล้อมการทำงานของหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การปรับปรุง โดยมีสมมติฐานว่า เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป หลักสูตรจะต้องเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งก็ถูกต้อง อย่างไรก็ตามการประเมินการดำเนินงาน การจัดการหลักสูตรไม่ได้อยู่ในขอบเขตของการศึกษาด้วย และที่สำคัญคือ ไม่ได้ทำการประเมินผลผลิต กล่าวคือ “ตลาด” ในปัจจุบันมีความต้องการบัณฑิตอาสาสมัครแบบใด ภาพตรงนี้อาจจะยังไม่ค่อยชัด นอกเหนือจากบอกว่าต้องการให้ตระหนักถึงความหลากหลายของสังคม และการอยู่ร่วมกันของชุมชนเมื่อเปิดพื้นที่สู่ประชาคมอาเซียน ตลาดที่กล่าวถึงในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะโอกาสการจ้างงาน แต่มองถึงรากเหง้าปัญหาของสังคมที่ต้องการผู้นำในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

เสนอให้ตั้งคำถามด้วยว่า การผลิตบัณฑิตอาสา ที่อิงแอบอยู่กับหน่วยงานราชการ มองชนบทในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพยังคงมีความเหมาะสมหรือไม่ บัณฑิตอาสาสมัครควรจะขยับออกจากรัฐ และเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับ “สาธารณะ” พื้นที่ที่อยู่นอกรัฐและตอบสนองต่อปัญหาความต้องการของสังคมให้มากขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมอาเซียน กระทรวงการต่างประเทศ. (2555). เอกสารเผยแพร่ *Association of Southeast Asian Nations: ASEAN*. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2555. จาก <http://www.mfa.go.th/asean/th/organize>
- กองบริการการศึกษาฝ่ายวิชาการ. (2552). *กรอบคุณลักษณะบัณฑิตอันพึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2555 จาก http://www2.itu.tu.ac.th/itu/web/files/student_0.pdf
- คณะกรรมการศึกษาและเสนอแนะมาตรการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการระบบการเงินของประเทศ. (2542). *รายงานผลการวิเคราะห์และวินิจฉัยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสถานการณ์วิกฤตทางเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- คณะบัณฑิตอาสาสมัคร. (2542). *โครงการที่แผ่เมรัย*. กรุงเทพฯ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. น.9.
- งานบริการการศึกษา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. (2555). *สถิติจำนวนการรับเข้าศึกษาและจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตบัณฑิตอาสาสมัคร*. (เอกสารอัดสำเนา).
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2541). *รายงานเศรษฐกิจและการเงิน 2541*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2556 จาก <http://www.bot.or.th/THAI/RESEARCHANDPUBLICATIONS/REPORT/Pages/AnnualEconReport.aspx>
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2547). อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร: บทสัมภาษณ์ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก, *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*. 1(1). น.107-120.
- _____. (2552). หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ผลผลิตและคุณค่า, *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*. 6(1). น.23-53.

- นฤมล นิราทร. (2555). การเคลื่อนย้ายแรงงานในอาเซียน: กรณีแรงงานไร้ฝีมือในประเทศไทย 2555. เอกสารประกอบการสัมมนา “เราจะอยู่ร่วมกันอย่างไรในอาเซียน?: ประชาคมภายใต้ความหลากหลาย” วันจันทร์ที่ 30 เมษายน 2555 ณ หอประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2554). บทบาทชนชั้นนำและการเมืองภาคประชาชน, *ประชาไท*. 1 สิงหาคม 2554.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2544). *ด้วยจิตวิญญาณธรรมศาสตร์ (The Spirit of Thamasastra)*. สืบค้นเมื่อ 30 ตุลาคม 2555. จาก <http://www.lawthai.org/read/midnightu11.doc>
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2555). *การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง: วาทกรรม อำนาจและพลวัตชนบทไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (7 พ.ย. 2552). “เปิดทุนใหญ่ไทยแลนด์หมื่นล้านในกัมพูชาเสียวสันหลังวาบ ปลุก คลั่งชาติ”. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2555. จาก http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1257484936&grpid=02&catid=00
- ฝ่ายภูมิภาค มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. (2550). *WEAVING OUR FAITH FOR A BETTER SOCIETY*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2556. จาก <http://thaivolunteer.org/myweb/>
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2555). *พันธกิจและวิสัยทัศน์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2555 จาก <http://www.tu.ac.th/overview/admin/exec/plan50-54/plan10.html>
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (11 มิถุนายน 2555). *งานประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ “อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พบสื่อมวลชน “ผลผลิตจิตวิญญาณธรรมศาสตร์” ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2555 จาก <http://www.tu.ac.th/org/rscampus/tu/html/journal/month/5-55.pdf>

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. (2555). *ประเทศไทยในกระแส AEC: มายาคติความเป็นจริง โอกาสและความท้าทาย*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สามชาย ศรีสันต์. (2549). *บัณฑิตอาสาสมัคร ความหมายที่เปลี่ยนไป*. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2556 จาก <http://www.gotoknow.org/posts/154250?locale=en>

_____. (2553). *วาทกรรมความยากจนในสังคมไทย, วารสารไทยคดีศึกษา*. 7(2) น.35-87.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ก. (ม.ป.ป). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2556 จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ข. (ม.ป.ป). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)*. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2556 จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=62>

สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2555). *คำแถลงนโยบายต่อรัฐสภา รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2555. จาก www.thaigov.go.th

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. กรุงเทพฯ. สำนักสถิติพยากรณ์.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติพยากรณ์.

สุนทร ชุตินธรานนท์. (2554). *เศรษฐกิจการค้าการลงทุนในพม่า*. กรุงเทพฯ: SCB ไทยพาณิชย์.

สุรัสวดี หุ่นพยนต์. (2552). *การประเมินผลการผลิตบัณฑิตอาสาสมัครในรอบ 40 ปี, วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*. 6(1). 54-82.

อนุสรณ์ อุณโณ (บรรณาธิการ). (2554). *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*. 30(2).

อเนก นาคะบุตร. (2533). *จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทย*. (เอกสารอัดสำเนา).

ASEAN University Network. (2555). *หลักสูตรอาเซียนศึกษาสำหรับเยาวชนอาเซียน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2555 จาก <http://aseanwatch.org/2012/05/08/asean-cours/>

Greater Mekong Subregion (GMS). (2555). สืบค้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2555 จาก http://gms.oae.go.th/Z_Show.asp?ArticleID=141

ภาษาอังกฤษ

Banks, James. A. (2001). *Essential Principles for Teaching and Learning in a Multicultural Society*. Center for Multicultural Education. Seattle: University of Washington.

Cloke, Paul. (2006). *Conceptualizing Rurality in Handbook of Rural Studies*. Ed. by Paul Cloke, Terry Marsden and Patrick Mooney, London: SAGE Publication pp.18-28.

ELSEVIER. *Rural Studies*. (2012). Access on 30 Oct 2012. From <http://www.journals.elsevier.com/journal-of-rural-studies/>

Enrique, Laraña; Johnston, Hank and Gusfield, R. Joseph. (1994). *New Social Movements: From Ideology to Identity*, Philadelphia: Temple University Press.

Escobar, A. (1992). *Imagining a Post-Development Era*, *Critical Thought, Development and Social Movements*. *Social Text*, 31/32 (Third World and Post-Colonial Issues), pp.20-56.

Ferranti, De David. (2005). *Beyond the City: The Rural Contribution to Development*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

Gundara, J. S. (2006). *Some Current Intercultural Issues in Multicultural Societies*. UNESCO FORUM.

Heywood, Andrew. (2000). *Key concepts in politics*. Palgrave: Macmillan.

- Janvry, Alain de and Sadoulet, Elisabeth. (2007). Toward a teritorial approach to rural development. Journal of Agricultural and Development Economics Agricultural Development Economics Division (ESA) FAO, (4)1, pp.66-98. available online at www.fao.org/es/esa/eJADE.
- Keyes, Charles. (2012). Cosmopolitan' villagers and populist democracy in Thailand South East Asia Research, (20)3, pp.343-360.
- Marsh, Colin J. (1997). Key Concepts for Understanding the Curriculum. London: The Falmer Press.
- Mathi, T. Thomas. (1994). Multicultural Education: Reconstructionism Coming of Age. Teacher Education Quarterly. Fall pp.71-78.
- Nieto,S. (1992). Affirming Diversity: The Sociopolitical Context of Multicultural Education. New York: Longman Publishing Group.
- Woods, M. (2008). Social movements and rural politics. Journal of Rural Studies (24), pp.129–137.

รายชื่อผู้เข้าร่วมให้ความเห็นเสนอร่างผลการศึกษา

1. รศ.ดร.ไชยันต์ รัชชกูล
2. รศ.สุรัสวดี หุ่นพยนต์
3. รศ.ชอบ เข้มกลัด
4. รศ.พ.อ.ดร.ถวัลย์ ฤกษ์งาม
5. ผศ.ดร.เกษร สำเภาทอง
6. อ.ดร.รัตนา โตสกุล
7. อ.ดร.ภาสกร อินทุमार
8. อ.คมลักษณ์ ไชยยะ
9. นายชนาธิป บุญยเกตุ
10. นายอิทธิพล โคตะมี